

طرح تحلیلی اقتصاد مقاومتی: رویکرد سیستمی

دکتر مهدی رضوی^۱

محمدجواد مرادعلیان^۲

چکیده:

این پژوهش در صدد تبیین ساختاری سیستم اقتصاد مقاومتی است. بدین منظور با استفاده از مفاهیم سیستم ابتدا ۱۴ مورد اجزای سیستمی اقتصاد مقاومتی شناسایی و تعریف، تبیین، تشریح و ارتباط اجزا با هم مشخص شد. در ادامه اجزا با استفاده از مدل سازی ساختاری تشریحی بصورت سطح بندی شده و سلسله مراتبی ارائه گردید. نتایج حاکی از پژوهش نشان می دهد: جزء شریعت در پایه ای ترین سطح سیستم قرار دارد و بر همه اجزای سیستم تأثیر می گذارد - در متن ابلاغیه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، الگو اقتصاد مقاومتی را برای عینیت بخشیدن به نظام اقتصادی اسلام دانسته شده است - این نتیجه در مدل ساختاری تشریحی نیز مشهود است. در بررسی سیستمی، یک جزء نباید یک جزء دیگر را جدا از اجزای دیگر سیستم بررسی کرد. زیرا اطلاع از مجموعه کل اجزا و ارتباط آن با هم، امکان دیدن تصویری جامع از کل سیستم را میسازد و موجب می شود تا نقش هر یک از اجزاء و کارایی آن در رسیدن به اهداف سیستم بخوبی درک گردد.

کلمات کلیدی: اقتصاد مقاومتی، سیستم، مدل سازی ساختاری تشریحی، ISM

۱ عضو هیات علمی دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهیدبهبشتی

۲ کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه شهیدبهبشتی (نویسنده مسئول)

مقدمه

اصطلاح اقتصاد مقاومتی را نخستین بار مقام معظم رهبری (حفظه...) در شهریور سال ۱۳۸۹ در دیدار با کارآفرینان مطرح کردند. کاربرد این اصطلاح در جمع کارآفرینان از آن روی بود که ایشان مفهوم اقتصاد مقاومتی را در ارتباط با کارآفرینی تعریف کردند و دلایل آن را «فشار اقتصادی دشمنان» و «آمادگی کشور برای جهش» برشمردند. از آن تاریخ تاکنون مقام معظم رهبری در دیدارهای گوناگون با هیأت دولت، دانشجویان، پژوهشگران و مسئولان شرکت‌های دانش‌بنیان درباره اقتصاد مقاومتی سخن گفته‌اند و مسئولیت هریک از اقشار را گوشزد کرده‌اند. ایشان در مرداد ۱۳۹۱ در دیدار با جمعی از دانشجویان، به جامعه دانشگاهی و به ویژه اقتصاددانان یادآور شدند که اقتصاد مقاومتی یک مطالبه عمومی است که باید در تبیین و تشخیص حدود آن بکوشند (پایگاه حفظ و نشر آثار آیتا... خامنه‌ای).

اقتصاد مقاومتی مجموعه‌ای از سیاست‌ها و در واقع اولویت‌ها و بایسته‌های اقتصادی است که بر اساس فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و متناسب با شرایط بومی و اقتضات تاریخی تعریف شده است. مقام معظم رهبری در تبیین ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی تأکید می‌کنند که این مجموعه سیاست‌ها از ویژگی‌های آرمانی بودن، مبتنی بر قانون اساسی و سند چشم‌انداز بودن، عدالت بنیان بودن و برآمدن از فرهنگ انقلابی و اسلامی برخوردار است که جلوه‌ای از نظام اقتصادی اسلام را ترسیم می‌کند (پایگاه حفظ و نشر آثار آیتا... خامنه‌ای).

باتوجه به ویژگی‌هایی که مقام معظم رهبری برای اقتصاد مقاومتی، همچون پیروی از الگوی علمی و بومی برآمده از فرهنگ انقلاب اسلامی، تحقق آرمان‌ها، اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز و الهام بخش نظام اقتصادی اسلام و عدالت بنیان بودن برشمرده‌اند و همچنین تأکیدی که بر ضرورت تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفت‌مان‌سازی آن بویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن گفت‌مان فراگیر و رایج ملی کرده‌اند (پایگاه حفظ و نشر آثار آیتا... خامنه‌ای). این مقاله درصدد است تحلیل سیستمی از سیستم اقتصاد مقاومتی ارائه کند. بدین منظور مدل سیستمی ساختاری تشریحی و سطح بندی اجزای سیستم اقتصاد مقاومتی ارائه خواهد شد. بنابراین ابتدا به اختصار روش مورد استفاده در پژوهش بیان می‌کنیم، و در ادامه تعریفی از ماتریس اقتصاد مقاومتی و شناسایی و تبیین اجزای سیستمی اقتصاد مقاومتی و ارتباط بین اجزا ارائه خواهیم کرد. سپس با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تشریحی، اجزای سیستم اقتصاد مقاومتی را سطح بندی و تفسیر می‌گرد.

روش تحقیق

هدف از اجرای این پژوهش، ارائه مدلی ساختاری از سیستم اقتصاد مقاومتی است. برای ارائه مدل ساختاری از روش مدل‌سازی ساختاری تشریحی^۱ (ISM) استفاده شده است. با توجه به اینکه در طراحی مدل‌سازی ساختاری تشریحی، اساس کار برپایه نظرات کارشناسان، خبرگان و متخصصین امر می‌باشد، اما دلیل عدم دسترسی به این افراد بصورت مانع و کامل، تنها با رجوع به مبانی نظری و پژوهش‌های انجام شده، در حد وسع پژوهشگر، سعی در ارائه مدلی نزدیک به واقعیت شده است. که در ادامه اجزای مدل را معرفی می‌کنیم. در بررسی یک جزء نباید یک جزء دیگر را جدا از اجزای دیگر بررسی کرد. زیرا اطلاع از مجموعه کل اجزا و ارتباط آن با هم، امکان دیدن تصویری جامع از کل سیستم را میسر می‌سازد و موجب می‌شود تا نقش هر یک از اجزاء و کارایی آن

Working Paper, NO. 3.2.1398

در رسیدن به اهداف سیستم بخوبی درک گردد (رضوی، ۱۳۸۲، ص ۲۲۴). در زیربخش بعدی رابطه محتوایی تعریف و ماتریس مجاور را تشکیل می‌دهیم. در مرحله بعدی، این داده‌ها به نرم‌افزار Concept Star داده شده تا فرآیند ساخت سیستم مورد نظر تکمیل شود. این نرم‌افزار سه نوع ابزار مدل‌سازی رابطه شامل مدل‌سازی ساختاری تشریحی، مدل‌سازی خطی تفسیری^۱ (LIM) و مدل دایگراف میان رابطه‌ای^۲ (ID) را ارائه می‌دهد.

سیستم اقتصاد مقاومتی

ماتریس اقتصاد مقاومتی عبارتست از ترکیب اجزاء بطور افقی و عمودی به منظور ترسیم و تحلیل روابط متقابل هر جزء از سیستم. در این ماتریس ساختار ارتباط بین اجزاء بطوری است که عملکرد و وابستگی هر جزء با کل اجزاء سیستم مورد بررسی و تحقیق قرار می‌گیرد.

ماتریس اقتصاد مقاومتی یعنی تأثیر متقابل اجزای ماتریس در چارچوب فلسفه اقتصاد مقاومتی و اسلامی. این خود اصول مختلفی از قبیل فلسفه، مدیریت، راونشناسی، اقتصاد، جامعه شناسی را شامل می‌شود (مرادعلیان، ۱۳۹۷، ص ۱۱۴).

در این تحقیق ماتریس اقتصاد مقاومتی شامل ۱۴ جزء است. ارائه سیستم جامع از ماتریس اقتصاد مقاومتی می‌تواند اجزای بیشتری داشته باشد. اما انتخاب تعداد محدودتری اجزا در اینجا این امکان را فراهم می‌سازد که شیوه طراحی سیستم روشن تر و ساده تر باشد. در ادامه به ترتیب اجزای ماتریس اقتصاد مقاومتی تبیین و ارتباط اجزا با هم تشریح می‌شود

شکل ۱ ماتریس اقتصاد مقاومتی

	۱- شریعت	۲- دولت اسلامی	۳- استکبارستیزی	۴- اخلاق	۵- عزت اقتصادی	۶- جهاد اقتصادی	۷- عدالت	۸- مردم نهاد	۹- تولید	۱۰- مصرف	۱۱- سیستم مالی	۱۲- تکنولوژی	۱۳- تجارت	۱۴- مقاومت اقتصادی
۱- شریعت														
۲- دولت اسلامی														
۳- استکبارستیزی														
۴- اخلاق														
۵- عزت اقتصادی														
۶- جهاد اقتصادی														
۷- عدالت														
۸- مردم نهاد														
۹- تولید														
۱۰- مصرف														
۱۱- سیستم مالی														
۱۲- تکنولوژی														
۱۳- تجارت														
۱۴- مقاومت اقتصادی														

۱- شریعت

تحقق الگوی اقتصاد مقاومتی، عینیت بخشیدن الگویی الهام بخش از نظام اقتصادی اسلام است. در زیر بیان خلاصه‌ای از شریعت توضیح داده شده است.

اعتقادات به مجموعه باورهایی گفته می‌شود که شامل نگاه اسلام به جهان، انسان، طبیعت و رابطه آن‌ها با خداوند است. مجموعه اعتقادات اسلامی در سه اصل کلی توحید، نبوت و معاد دسته‌بندی می‌شوند که به آنها اصول عقاید گفته می‌شود. یعنی چیزهایی که هر مسلمان باید بدان‌ها معتقد باشد. سایر باورهای اسلامی ریشه در این سه اعتقاد اصلی دارند.

مهم‌ترین اعتقاد در جهان‌بینی اسلامی، توحید یعنی باور به خدای واحد و متشخص است. در اعتقادات اسلامی خدا خالق همه هستی و پروردگار آن است. بخش مهمی از تعالیم دین اسلام ناظر به اعمال هر فرد مسلمان است. این وظایف که احکام عملی نیز نامیده می‌شوند در دانشی به نام فقه تدوین شده‌اند. منبع اصلی شناخت این وظایف قرآن و سنت (گفتار و رفتار معصومان) است.

قرآن مجید اولین منبع احکام و مقررات اسلام است. همه اندیشه‌ها و احکام اسلام ریشه در قرآن دارد و از آن نشأت می‌گیرد. اعتبار و احترام همه قوانین اسلامی در مورد انسان جامعه، سیاست، فلسفه، تاریخ انسان‌شناسی و اقتصاد و از همه مهم‌تر قانون‌گذاری از قرآن است.

دومین پایه و ماخذ قوانین شرع سنت یا حدیث است. سنت یعنی گفتاریا کرداری تأیید معصوم، به عبارت دیگر عمل، قول و تقریر معصوم را سنت گویند. تقریر یعنی آنچه از رسوم سنن و عملکرد جامعه که پیامبر(ص) آن را تأیید کرده باشد. سنت مکمل قرآن است. یعنی قرآن اصول کلی را بیان می‌کند، پیامبر(ص) و امامان معصوم جزئیات اجرایی آن را. آن‌ها می‌توانند آیات قرآن را با تحولات و پدیده‌های زمانی و مکانی محیطی و سازمان‌های جدید اجتماعی مربوط سازند.

شهید مطهری درباره دین می‌نویسد: قرآن کریم اولین کتابی است که اولاً در کمال صراحت، دین را نوعی هماهنگی با دستگاه آفرینش خوانده است:

«أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ وَكَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ» (آل عمران، ۸۳)

«آیا چیز دیگری جز دین خدا را جستجو می‌کنند و حال آنکه هر که در آسمان‌ها و زمین است سر بر فرمان او است.»

و ثانیاً دین را جزء سرشت انسان‌ها معرفی کرده است:

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» (روم، ۳۰)

«حق گرایانه روی خود را به سوی دین کن، همان که سرشت خدائی است که مردم را بر آن سرشته است.»

بنابراین دین به عنوان مقوله‌ایی در زندگی انسانکه تمامی شئون و روزه‌های وجودی او اثر می‌گذارد و انسان نیز از آن متأثر می‌گردد. این تاثیر و تاجر هم در جنبه‌های فردی انسان است وهم در جنبه‌های اجتماعی.

Working Paper, NO. 3.2.1398

باید توجه داشت که اولاً در اقتصاد اسلامی رفتارهای اقتصادی جدا و مستقل از ارزش‌های اخلاقی مبتنی بر شرع اسلامی نیست، بلکه، در اسلام، رفتارهای انسانی بدون توجه به شرایط تاریخی آن تحت تاثیر این ارزش‌ها قرار دارد. در ثانی آیات فراوانی مؤمنان را به حضور با نشاط و فعال در صحنه فعالیت‌های اقتصادی و تجارت کشاورزی و حرف اجتماعی دعوت می‌کند.^۱ توصیه‌هایی همچون داشتن همت‌بلند در فعالیت‌های اقتصادی، اقدام به کارهای بزرگ اقتصادی و اکتفا نکردن به کارهای کوچک^۲ و برحذر داشتن از خمودی و کسالت و سستی در امر معیشت^۳ جملگی نشان می‌دهد که اسلام خواستار جامعه‌ای پرتلاش، پویا و پیشرو در عرصه‌های اقتصادی است.

آموزه‌های اسلامی همچون ایمان و تقوا (سوره اعراف، آیه ۹۶) کار و تلاش (سوره هود آیه ۶۱، سوره نحل آیه ۱۴) عدالت (سوره بقره آیه ۲۷۹) مالکیت‌های چندگانه خصوصی، مشارکتی و تعاونی و عمومی (سوره بقره آیه ۱۸۸، سوره نساء آیه ۲۹، سوره انفال آیات ۱ و ۴۱، سوره حشر، آیه ۷) گردش سالم اقتصادی، ممنوعیت انحصار و تمرکز اموال و ثروت، ممنوعیت خارج کردن نقدینگی از جریان و استفاده عموم (سوره توبه آیه ۳۴)، تأمین نیازمندان، تکافل و بیمه اجتماعی (سوره بقره آیات ۲۱۵، ۱۷۷ و ۲۷۳؛ سوره نساء آیه ۸)، اعتدال در مصرف، (سوره انعام آیه ۱۴۱، سوره اعراف آیه ۳۱، سوره اسراء آیه ۲۶، سوره فرقان آیه ۶۷)، اهمیت دانش (سوره فاطر آیه های ۲۷ و ۲۸، سوره زمر آیه ۹)، مقاومت در برابر دشمن (سوره بقره آیه ۲۴۹)، جهاد در برابر کفار (سوره توبه آیه ۲۹)، تجارت (بقره آیه ۲۷۵)، تحریم ربا (سوره بقره آیات ۲۷۵، ۲۷۹-۲۷۸)، آباد ساختن (سوره هود آیه ۶۱)، استکبار ستیزی (سوره بقره آیه ۲۵۱، سوره حج، آیه ۴۰) و عزت اقتصادی (نساء، آیه ۱۴۱) نقش کلیدی و اساسی در مقاوم سازی و اقتصاد مقاوم خواهند داشت.

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان استنباط کرد که این جزء بر همه اجزای ماتریس اقتصاد مقاومتی تاثیرگذار است. توجه داشته باشیم که این جزء ریشه و اصول اجزاء دیگر می‌باشد.

۲- دولت اسلامی

دولت همبستگی سیاسی جامعه است که به وسیله حکومتی که تمامیت ارضی آن منطقه را حفظ می‌کند سازماندهی می‌شود. دولت بر همه اعضای جامعه ولایت دارد و در هنگام ضرورت برای استقرار حاکمیت قانونی خویش بر کشور و حفظ امنیت اجتماعی حق دارد، مطابق قانون از نیروهای دولتی استفاده کند. این کلمه دو معنای مشخص می‌تواند داشته باشد یک معنا در رابطه با ملت (مردمی مستقل و دارای سازمان سیاسی) و یک معنا در رابطه با حکومت ملی (نماینده سیاسی و حاکمیت ملی) (رضوی، ۱۳۶۷، صص ۲۲۹-۲۲۸).

شهید سید محمد باقر صدر مسئولیت دولت اسلامی در کل نظام اقتصاد اسلامی را چنین بیان می‌کند: ۱- تأمین اجتماعی ۲- حفظ توازن اجتماعی. مقصود از تأمین اجتماعی این است که دولت موظف است وسایل ضروری زندگی را برای همه افراد جامعه فراهم سازد. دولت این وظیفه را به دو صورت انجام می‌دهد، یا خود با تأسیس واحدهای اقتصادی امکان شرکت مفید و موثر مردم

۱ ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۴ ق

۲ آمدی عبدالواحد، غرر الحکم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶

۳ امام حسن بن علی العسکری، تفسیر امام، قم، مدرسه امام مهدی، ۱۴۰۹ ق

Working Paper, NO. 3.2.1398

را در فعالیت اقتصادی نیز فراهم می‌سازد تا آنان بتوانند با کار و کوشش زندگی خویش را اداره کنند. و یا با فراهم ساختن سرمایه و امکانات مالی برای سرمایه‌گذاران این نقش را ایفا می‌کند. و این هنگامی است به علت وجود موقعیت‌های استثنایی خود نتواند مستقیماً به تأسیس واحدهای اقتصادی دست بزند. از نظر کلی، تأمین اجتماعی در این راستا بر دو اصل مبتنی است: (۱) اصل مسئولیت متقابل افراد نسبت به یکدیگر، که در اخوت اسلامی نهفته است؛ (۲) سهم بودن عموم مردم در درآمدهای دولتی. اصل اول محدود به نیازهای اساسی است، یعنی اگر کسی پیش از نیاز، درآمد دارد نباید نسبت به نیازمندی‌های دیگران بی‌اعتنا باشد، بلکه باید به نیازمندان کمک کند. اصل دوم این حقیقت را بیان می‌کند که کل افراد جامعه، حتی کسانی که توان کار کردن ندارند، در منابع طبیعی سهیم‌ند.

توازن اجتماعی یعنی تامین نیازهای فردی و حفظ توازن افراد جامعه از حیث سطح زندگی و مقصود از سطح معیشت این است که سرمایه‌بده اندازه‌ای در دسترس افراد باشد که بتوانند متناسب با مقتضیات روز از مزایای زندگی برخوردار گردند. به منظور رسیدن به هدف توازن اجتماعی برای دولت اسلامی امکانات و مناسبت‌های وجود دارد. این امکانات به قرار زیر است: (۱) وضع مالیات‌هایی که به گونه ثابت اخذ شود مانند خمس و زکات؛ (۲) شرکت مستقیم دولت در فعالیت‌های سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، و (۳) اختیارات قانونی و حقوقی دولت در تنظیم روابط اقتصادی جامعه و نظارت بر تولید.^۱

باید توجه داشت اقتصاد مقاومتی نسخه معاصر سیستم اقتصادی اسلام است. اقتصاد مقاومتی در واقع خروجی مکتب اقتصادی اسلام برای زمانی است که در شرایط دشواری، تهدید و دشمنی که در اقتصاد اتفاق می‌افتد. با توجه به شرایط مذکور، وظیفه دولت در قبال اقتصاد چندین برابر خواهد بود و دولت باید در تمام مسائل اجتماعی و اقتصادی جامعه پاسخگو و بصورت جهادی عمل کند. نقش دولت در اقتصاد مقاومتی آن است که اهداف را مشخص، سطح ترکیب تولید مصرف و فناوری برای رسیدن به اهداف لازم است تصمیم‌گیری کند. برای توسعه اقتصادی در زمان مذکور برنامه‌ریزی کند، بازار را تنظیم کند تا بخش خصوصی در جهت برنامه توسعه فعالیت‌های اختیار کند. باید سطح عدالت در جامعه را افزایش، اقتصاد را مردمی، سیستم مالی را در جهت اهداف سوق دهد. دولت در شرایط جنگ اقتصادی نمی‌تواند نسبت به مشکلات بخش خصوصی در فرآیند تولید، توزیع، بازاریابی بی‌تفاوت باشد. در اصل ۳ اقتصاد مقاومتی به نقش دولت بطور مستقیم اشاره شده است. بر این اساس، نقش آفرینی دولت و نهادهای حاکمیتی در برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت، کمک، تسهیل‌گری و نظارت در اقتصاد و خروج از تصدی‌گری و انجام امور غیر حاکمیتی، به عنوان نقش دولت در اقتصاد مقاومتی مدنظر قرار گرفته است.

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان استنباط کرد که این جزء بر اجزای ۷، ۵، ۶، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تاثیر می‌گذارد.

۳- استکبارستیزی

۱ شهید سید محمدباقر صدر، **اقتصاد ما**، جلد دوم، جهاد سازندگی مشهد، به نقل از کتاب مهدی رضوی، **طرح تحلیلی اقتصاد اسلامی**، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۶۷، ص ۲۰۱

Working Paper, NO. 3.2.1398

اصل مقابله با مستکبران به معنای درگیری ذاتی و همیشگی اسلام با هرگونه تکبر و برتری جویی است که در سیره رسول خدا (ص) و ائمه هدی (ع) درخشش خاصی دارد. استکبار چهره‌های گوناگون دارد و در هر لباسی که ظهور کند باید با آن مقابله کرد. این اصل به معنای درگیری پیوسته حق و باطل است مقابله آنان که ولایت الهی را پذیرفته‌اند با آنان که تحت ولایت شیطان هستند (دلشاد تهرانی، ص ۳۱۲). در قرآن کریم آیات زیادی برای این مورد بیان شده که در زیر به دو مورد اشاره می‌گردد:

«وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ لِلنَّاسِ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ...» (بقره، ۲۵۱)

«اگر خداوند برخی از مردم را به وسیله برخی دیگر دفع نمی‌کرد، قطعاً زمین تباہ می‌گردید...»

«وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ لِلنَّاسِ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيراً وَكَيْنُصْرُنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ» (حج، ۴۰)

«و اگر خدا بعضی از مردم را با بعضی دیگر دفع نمی‌کرد، صومعه‌ها و کلیساها و کنیسه‌ها و مساجدی که نام خدا در آنها بسیار برده می‌شود، سخت ویران می‌شد، و قطعاً خدا به کسی که [دین] او را یاری می‌کند، یاری می‌دهد، چرا که خدا سخت نیرومند شکست‌ناپذیر است.»

خداوند متعال مومنین را از هرگونه دوستی با دشمنان نفی می‌کند و می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَن يَتَّخِذْهُم مُّغْتَفَابًا لَّهُمْ يَأْتِ الْيَوْمَ الظَّالِمِينَ» (مائده، ۵۱)

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! یهود و نصاری را ولی (و دوست و تکیه‌گاه خود)، انتخاب نکنید! آنها اولیای یکدیگرند؛ و کسانی که از شما با آنان دوستی کنند، از آنها هستند؛ خداوند، جمعیت ستمکار را هدایت نمی‌کند»

استکبارستیزی^۱ و مقابله با زورگویی‌های قدرت‌های مستکبر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اصول و اهداف انقلاب اسلامی همواره مورد تأکید حضرت امام خمینی (ره) و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی بوده و می‌باشد.

رهبر کبیر انقلاب درباره استکبارستیزی می‌فرمودند: سلامت و صلح جهان بسته به انقراض مستکبرین است؛ و تا این سلطه‌طلبان بی‌فرهنگ در زمین هستند، مستضعفین به ارث خود که خدای تعالی به آنها عنایت فرموده است نمی‌رسند. (امام خمینی، ۱۳۵۸).

۱ «استکبار یک تعبیر قرآنی است؛ در قرآن کلمه‌ی استکبار به کار رفته است؛ آدم مستکبر، دولت مستکبر، گروه مستکبر، یعنی آن کسانی و آن دولتی که قصد دخالت در امور انسانها و ملت‌های دیگر را دارد، در همه‌ی کارهای آنها مداخله می‌کند برای حفظ منافع خود؛ خود را آزاد می‌داند، حقّ تحمیل بر ملت‌ها را برای خود قائل است، حقّ دخالت در امور کشورها را برای خود قائل است، پاسخگو هم به هیچ‌کس نیست؛ این معنای مستکبر است... دولت آمریکا یک دولت استکباری است». بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان ۱۳۹۲/۰۸/۱۲

Working Paper, NO. 3.2.1398

مقام معظم رهبری در این مناسبت می‌فرمایند: عدالت‌خواهی، استقلال و آزادی به معنای حقیقی کلمه، استکبارستیزی و منفعل نشدن در مقابل دشمن، مردم‌گرایی، مستضعف‌نوازی و گرایش به طبقات محروم و پرهیز از اسراف و زندگی اشرافی‌گری جزء مبانی انقلاب اسلامی هستند که به هیچ وجه نباید تغییر کنند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳).

اساساً چالش و درگیری اصلی انقلاب و نظام جمهوری اسلامی ایران با دولت آمریکا به دلیل وجود همین «روحیه استکباری» در دولت‌مردان آمریکایی بوده و چون این رویه استکباری تغییری نکرده، لاجرم درگیری و مبارزه نیز ادامه یافته است. فقدان فهم درست و اصولی از علت این دشمنی زمینه‌ساز اعوجاج، بدفهمی و عملکرد نادرست در تحولات گوناگون سیاسی، اقتصادی و بین‌المللی و ... می‌شود (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳).

حضور دشمنی هوشمند که مترصد آسیب رساندن به منافع ملی است، الزام رفع نقاط آسیب را در پی می‌آورد. چرا که هوشمندی وی به او امکان شناسایی نقاط آسیب را می‌دهد و اقتضای دشمنی او استفاده از این نقاط در جهت ضربه زدن است. پس کشوری کاملاً مقاومتی است که هیچ نقطه‌ای که دشمن بتواند از آن برای ضربه زدن استفاده کند، در خود نداشته باشد (بابازاده، ۱۳۹۱).

اگر اصل استکبارستیزی بین مردم به عنوان یک اصل پذیرفته شده باشد. این اصل بر اینکه اگر کالای تولید شده در جامعه یا کالای مصرف شده در بین مردم، ردپایی از استکبار در آن کالا باشد؛ سعی در تولید خود کالا و یا تامین آن کالا غیر از استکبار و عدم مصرف آن کالا در بخش مصرف خواهند داشت و یا بر واردات/صادرات از کشورهای استکبار متاثر از این اصل خواهد بود. همین‌طور می‌توان گفت که اگر اصل استکبارستیزی در دولت اسلامی اصل پذیرفته شده‌ای باشد، با توجه به این اصل دولت اسلامی موظف است برای تولید، مصرف تجارت و در مقابله با استکبار برنامه‌ریزی کرده و بصورت جهادی اقدام نماید.

با توجه با آنچه در مورد استکبارستیزی بیان شد، می‌توان استنباط کرد که اصل استکبارستیزی برگرفته قرآن کریم و روایات است، و از مبانی انقلاب اسلامی می‌باشد. این جزء تاثیر گذار بر اجزای ۲،۴، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۰، ۹، ۵، ۶ در ماتریس اقتصاد مقاومتی می‌باشد.

۴- اخلاق

شکل اقتصادی یک جامعه نمی‌تواند از فلسفه اخلاق آن جامعه جدا باشد. این اصل از آغاز ظهور تمدن تاکنون عامل مؤثر و تعیین کننده‌ای در شکل دادن به الگوهای واکنشی رفتاری در جوامع بشری بوده است. از این جهت رفتاری اقتصادی-اجتماعی یک ملت می‌تواند تحت تأثیر عقاید مذهبی یا اصول اخلاقی آن ملت قرار گیرد (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۱۳).

رهیافت مهم اقتصاد مقاومتی، رهیافتی از اقتصاد اسلامی است که الزامات آن کاملاً مطابق با اصول اخلاقی اسلامی است (ارژنگ و دهقان سیمکانی، ۱۳۹۳، ص ۲۱۳). در یک نظام اجتماعی- اقتصادی اسلامی، اخلاق بر دیگر نظام‌ها و از جمله نظام اقتصادی پرتو می‌افکند و نقش تعیین کننده و موثری در هدایت آن نظام‌ها دارد؛ و همین امر موجب تمایز این نظام از نظام‌های دیگر اقتصادی شده است. عامل اخلاقیات اسلامی است که رفتار اقتصادی فرد را کنترل و تنظیم می‌کند و اساس نظام اقتصادی اسلامی است. به عبارت دیگر، اخلاق کلید فهم کامل اقتصادی اسلامی است، چه اینکه اخلاق بر ارزش‌های عمومی اعضای جامعه تاثیر گذاشته است، و از این طریق به یک عامل ریشه‌ای تبدیل شده است و همه نظام تسری پیدا می‌کند (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۱۳).

Working Paper, NO. 3.2.1398

در دینمبین اسلام از اقتصاد به عنوان وسیله‌ای برای رفع نیازهای حیاتی و نیز کمک به هموعان استفاده‌گر دیده و نیز به عنوان وسیله تحقق اخلاق و ارزش‌هاست و هرگونه انفاق و احسان و پرداخت مالیات عبادت محسوب می‌گردد. اسلام در مسائل اقتصادی، کسب حد اکثر سود را تنها انگیزه معقول فعالیت‌های اقتصادی انسان نمی‌داند بلکه در اقتصاد اسلامی، عدالت و خیر خواهی پایه رفتار و حرکات انسان‌یاست. اقتصاد اسلامی، اقتصاد معنوی شمرده می‌شود و ابزارها و اهداف آن غیر اخلاقی نیست و نمی‌تواند مانع تحقق رشد معنوی شود (ارژنگ و دهقان سیمکانی، ۱۳۹۳، ص ۱۶۸).

اقتصاد مقاومتی، رویکردی اخلاق مدارانه به اقتصاد است که در آن بیشترین توجه به اصول اخلاقی انجام شده است. نگاهی به شاخص‌های اقتصاد مقاومتی نشان می‌دهد عدالت محوری، قانون‌گرایی، نظارت و پاسخگویی، کار و تولید، شایستگی، و... از عوامل مهم پیشرفت اقتصاد مقاومتی در کشور هستند. تمام موارد ذکر شده در متون اسلامی مورد توجه بوده‌اند و به آن‌ها اشاره شده است (ارژنگ و دهقان سیمکانی، ۱۳۹۳، ص ۱۸۲). حتی می‌توان گفت بر اساس منابع دینی مفاهیمی چون شکر، احسان و قناعت قادر به ایجاد یک اقتصاد مقاوم و پایدار در جامعه هستند. شکر در شناسایی منابع و استفاده بهینه از آن بکار می‌رود. احسان در مقاوم‌سازی و کار محکم کردن و نیکو کردن در تولید نقش اساسی دارد و نهایتاً قناعت نیز در ایجاد احساس رضایت و اکتفا به داشته‌ها و تکیه نکردن بر بیگانگان ناظر است (نعیم آبادی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۷).

اگر رفتار شخص یا کشوری بر محور اخلاق باشد و با خیر سنجیده شود، به مقابله با مستکبران و هرگونه تکبر و برتری جویی بر خواهد خواست و بر رفتار اقتصادی خاصی در مقابله با مستکبران بر خواهد گزید بطوری بر سطح تجارت خود کاهش و حتی میزان مصرف و تولید تأثیر خواهد گذاشت.

بنابراین می‌توان استنباط کرد که این جز بر اجزای ۱۳ و ۱۲ و ۹ و ۸ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تأثیرگذار است:

۵- عزت اقتصادی

این اصل برگرفته از آیات قرآن مجید است:

«وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء، ۱۴۱)

«و خداوند هیچ گاه برای کافران نسبت به اهل ایمان راه تسلط باز نخواهد نمود.»

سبیل در لغت به معنای «راه» و طریق است، امادر اصطلاح به معنای شریعت و قانون می‌باشد. منظور از سبیل در این جا همان معنای اصطلاحی است (بجنوردی، ۱۴۰۱ق، ص ۳۵۰). واژه‌ی «نفی» نیز در این جابه معنای بسته شدن می‌باشد. سبیل نکره در سیاق نفی است و نکره در سیاق نفی مفید عموم است؛ بنابراین معنای نفی سبیل کافران بر مسلمانان، این است که خداوند در قوانین و شریعت اسلام هیچ گونه راه نفوذ و تسلط کفار بر مسلمانان را باز نگذاشته است و هرگونه راه تسلط بر مسلمانان را بر آن‌ها بسته است؛ به این ترتیب کافران در هیچ زمینه‌ای شرعاً نمی‌توانند بر مسلمانان مسلط شوند. (شکوری، بی تا، ص ۹)

اصل نفی سبیل، بیانگر جنبه‌ی ایجابی و سلبی است که جنبه‌ی سلبی آن ناظر بر نفی سلطه بیگانگان بر مقدرات و سرنوشت سیاسی و اجتماعی مسلمانان و جنبه‌ی ایجابی آن بیانگر وظیفه‌ی دینی امت اسلامی در حفظ استقلال سیاسی و از میان برداشتن زمینه‌های وابستگی است (معلمی، ۱۳۹۱، ص ۸).

در حدیث دیگری از پیامبر اعظم(ص) داریم:

«الْإِسْلَامُ يَعْلُو وَ لَا يُعْلَى عَلَيْهِ» (شیخ طوسی، بی تا، ص ۹)

«اسلام همیشه بر دیگر مکاتب و ملل برتری دارد و هیچ چیزی بر اسلام برتری ندارد.»

در این روایت، پیامبر اعظم(ص) در مقام تشریح و قانون گذاری است و نمی خواهد از یک امر واقعی خبر دهد. این روایت یک جنبه ایجابی دارد که می فرماید: «الاسلام یعلو»؛ یعنی قوانینی که تشریح می شود، باید سبب سرفرازیدین اسلام باشد. جنبه سلبی روایت نیز این است که می فرماید: «و لا یعلی علیه»؛ یعنی قوانینی که سلطه کافرانب بر مسلمانان را در پی داشته باشد، مشروعیت ندارد. (بجنوردی، ۱۴۰۱ق، ص ۲۳۱).

بر همین اساس در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تأکید شده است، هر گونه قراردادی را که موجب سلطه بیگانگان بر منابع طبیعی و اقتصادی، فرهنگ، ارتش و دیگر شئون کشور شود، ممنوع اعلام می کند. (اصل ۱۵۳) همچنین در فصل چهارم قانون اساسی که مربوط به اقتصاد و امور مالی است، یکی از ضوابط جمهوری اسلامی ایران، جلوگیری از سلطه بیگانگان بر اقتصاد کشور بیان شده است. (اصل ۱۴۳ ف بند ۸) به طور کلی، یکی از اصولی که توجه به آن در دولت اسلامی ضرورت دارد، حفظ استقلال و عزت مسلمانان در روابط سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی است.

مقام معظم رهبری در این خصوص فرمودند: اگر بخواهیم اقتصاد داخلی رونق پیدا کند باید صادرات خوب داشته باشیم، واردات به مورد داشته باشیم، ارتباطات اقتصادی داشته باشیم؛ در این تردیدی نیست. سرمایه گذاری خارجی ها در داخل باشد؛ بنده مخالف نیستم با اینکه خارجی ها بیایند سرمایه گذاری کنند، منتها تدبیر کار و سررشته ی کار باید دست مدیران داخلی باشد (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۶). و در بیان دیگری فرمودند: استقلال اقتصادی تنها با اقتصاد مقاومتی به دست می آید (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵)؛ اگر استقلال اقتصادی جامع‌ای تحقق پیدا نکرد استقلال سیاسی این کشور تحقق پیدا نمی کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱).

بنابراین منظور از استقلال اقتصادی و حفظ عزت، عدم پذیرش سلطه دیگران در تصمیم گیری و تأمین تمام یا عمده کالاها و خدمات مورد نیاز اقتصادی است گر چه به دلایل اقتصادی همچون هزینه کمتر و مانند آن، دولت اسلامی تصمیم بگیرد به واردات برخی کالاها اقدام کند یا به سرمایه گذاری خارجی در داخل نیاز باشد، چون استقلال اقتصادی و لزوماً با ارتباط و مرادده اقتصادی منافات ندارد.

با توجه به آنچه که بیان شد این جزء از ماتریس اقتصاد مقاومتی بر اجزای ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۰، ۹ تاثیر می گذارد.

۶- جهاد اقتصادی

جهاد واژه ای عربی است از ریشه «جه د» به معنای مشقت، تلاش، مبالغه در کار، به نهایت چیزی رسیدن و توانایی است (دانشنامه مجازی اهل بیت و یکی شیعه، بی تا). مهم ترین مفهوم اصطلاحی این واژه در متون دینی، همانند کاربرد عام آن، گونه ای خاص از تلاش است یعنی مبارزه کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی های دیگر خود در نبرد با کافران و یاعیان، با هدف گسترش و اعتلای اسلام و برپا داشتن شعائر یا دفاع از آن (دانشنامه مجازی اهل بیت و یکی شیعه، بی تا).

Working Paper, NO. 3.2.1398

یکی از واجبات دین، جهاد در راه خداست، گاهی جهاد به صورت دفاع و حضور در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل است و گاهی به صورت حمله به مناطق کفرنشین است که این امر مربوط به امام معصوم و در زمان حضور امام معصوم (ع) تحقق می‌پذیرد ولی در زمان ما به صورت دفاع از کیان اسلام و مملکت اسلامی تبلور دارد. در آیات و احادیث فضائل دنیوی و اخروی برای جهاد بیان شده است:

«الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ» (توبه، ۲۹)

« آنها که ایمان آوردند، و هجرت کردند، و با اموال و جانهایشان در راه خدا جهاد نمودند، مقامشان نزد خدا برتر است؛ و آنها

پیروز و رستگارند.»

امام علی (ع) در مورد جهاد فرمودند:

«إِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لِخَاصَّةٍ أَوْلِيَاءِهِ.» (نهج البلاغه، خطبه ۲۷)

« جهاد دری از درهای بهشت است که خداوند آن را بر روی اولیای خاص خود گشوده است.»

اصطلاح «جهاد فی سبیل الله» به جای قتال و حرب و نزاع و مخاصمه اصطلاح پرمعنایی برای مبارزات مسلمان است، جهاد یعنی کوشش و تلاش و این معنا شامل هم جنگ می‌شود و هم مبارزات دیگر را و با سبیل الله ماهیت جهاد مشخص می‌شود که فرق سایر جنگ‌ها با جهاد مسلمانان در ایناست که هدف از جهاد مسلمین خداوند است و لاغیر ولی جنگ‌های دیگران براساس اهداف مادی و یا غیرمادی مثل میهن‌پرستی استوار می‌باشد (خبرگزاری بین المللی قرآن، ۱۳۹۴)

بنابراین این جهاد، هر گونه تلاش در مقابل دشمنان با نیت الهی است در نتیجه جهاد ممکن است به شکل قتال باشد، ممکن است جهاد مالی باشد، ممکن است جهاد علمی باشد، ممکن است جهاد فنی باشد (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰).

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص جهاد می‌فرمایند: « جهاد عبارت است از تلاشی که در مقابل یک دشمنی‌ای انجام می‌گیرد؛ هر جور تلاشی جهاد نیست. جهاد عبارت است از آن تلاشی که در برابر یک چالش خصمانه از سوی طرف مقابل صورت می‌گیرد؛ این جهاد است.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱).

مطابق بیان رهبری، جهاد اقتصادی عبارت است از «حرکت مستمر همه‌جانبه هدف‌دار مخلصانه، همراه با فهم و بصیرت و با تمام توان با نیت خنثی‌کردن و عقیم‌کردن تلاش‌خضم‌آلود و غرض‌آلود دشمن در عرصه فعالیت‌های اقتصادی با توکل بر خداوند و اعتماد بر حمایت‌های الهی». با توجه به این تعریف، ارتباط میان اقتصاد مقاومتی و جهاد اقتصادی عبارت است از اینکه چون فعالیت در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی در جهت ناکام‌گذاشتن دشمن است، مصداق جهاد است و از طرفی به دلیل حضور در کارزار اقتصادی، فعالیت‌ها در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی باید دارای ویژگی‌های جهاد اقتصادی باشد.

مطابق نظر رهبرانقلاب اسلامی، جهاد اقتصادی دارای دو مؤلفه همت جهادی و مدیریت جهاد است که اولی مخصوص همه افراد جامعه و دومی مختص مسئولان است. رونق تولید ملی، اصلاح الگوی مصرف، برطرف کردن مشکلات مختلف اقتصاد ایران، اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ و تکیه به نیروی درونی و ذاتی از مصادیق جهاد اقتصادی در کلام رهبری است.

Working Paper, NO. 3.2.1398

رهبر انقلاب اسلامی حتی در نامگذاری سال‌ها، سالی را به عنوان سال جهاد اقتصادی نامگذاری کردند. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی و... ابلاغ همچنین بند بیستم این سیاست‌ها نیز به این مهم اشاره دارد: تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد

بنابراین می‌توان استنباط کرد که این جزء بر اجزای ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۰، ۹ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تأثیر می‌گذارد.

۷- عدالت

عدالت یکی از خواسته‌های درونی انسان‌ها است. انسان در هر زمان و مکان خواستار عدالت است و همواره در زندگی اجتماعی از آرمان‌های خود تلقی می‌کند و از نابرابری و تبعیض بیزار می‌جوید. عدالت نسبت به سایر ارزش‌های معنوی مانند مساوات، برابری، جود و... از جایگاه والاتری برخوردار است.^۱

عدالت را در بعدهای مختلف چنین تعریف کرده‌اند:

الف) عدالت مطلقه: «اعطا کل ذی حق حقه» یعنی حق را به حقدار دادن و قراردادن هر چیز در جای خودش.

ب) عدالت اجتماعی: عدالت اجتماعی عبارتست از برابری طبقاتی در مقابل قانون و اجرای آن، یعنی تمام افراد بشر در مقابل قانون و اجرا برابرند و از جهات حقوق انسانی، نژادی، اجتماعی، و قانونی هیچ کس بر دیگری امتیازی ندارد. عدالت از این بعد فقط یکی صفت اخلاقی نیست بلکه یک اصل مهم اجتماعی مهم اسلامی است.

ج) عدالت اقتصادی: عدالت اقتصادی و لازمه و جزئی از عدالت اجتماعی است و به مفهوم قسط در اسلام نزدیک است. عدالت اقتصادی یک اصل کلی و ساده در سیستم اقتصادی اسلام است و عبارت است از تساوی امکانات یعنی عدالت در توزیع ثروت، تقسیم عادلانه مواد اولیه طبیعی برای افراد جامعه، برابری کاری که افراد در جامعه انجام می‌دهد با حقی که جامعه می‌پردازد، برابری حق قانونی (مزد) با حق واقعی (سهم) هر کس (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۱۲۸).

از نگاه شهید مطهری، عدالت چیزی نیست که با وضع قانون یا توافق جمعی یا رواج و شیوع آن در عرف جاری جامعه، ارزش و اعتبار یافته باشد. منشأ و مبدأ مشروعیت عدالت خود ذات عدالت است نه یک قرارداد و یا توافق اجتماعی و بشری. به بیان دیگر مردم دارای یک رشته حقوق واقعی قطع نظر از فرامین شارع مقدس هستند و عدالت یعنی رعایت و حفظ همین حقوق واقعی؛ اسلام به حقیقت‌تبیانگر آن حقوق و اجراکننده اصل عدالت می‌باشد (مطهری، ۱۳۶۹، ص ۴۳).

در قرآن کریم به اهمیت و تأثیر عدالت در انسجام و قوام جامعه بطور مکرر اشاره شده است:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نَقَوْمِمْ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا اءِغْدِلُوا هُوَ اءِقْرِبِلْتَقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّا للّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» (مائده، ۸)

۱ امام علی (ع) در این باره می‌فرماید: «العدل يضع الامور مواضعها و الجود يخرجها من جهتها، العدل سانس عام و الجود عارفی خاص، فالعدل اشرفهما و افضلها»

Working Paper, NO. 3.2.1398

«ای اهل ایمان در راه خدا پایدار و استوار باشید و (بر سایر ملل عالم) گواه عدالت، راستی و درستی باشید و البته شما را نباید عداوت گروهی بر آن دارد که از طریق عدل بیرون روید، عدالت کنید که عدل به تقوا نزدیک تر است.»

ساز و کارها و نهادسازی‌های حوزه اقتصاد باید بر مبنای عدالت باشد به این مفهوم که امکان حرکت و فعالیت اقتصادی در چارچوب قانون برای همه فراهم شده و آحاد جامعه بتوانند متناسب با استعدادها و پتانسیل‌های خود در اقتصاد مشارکت کنند. بنابراین در اقتصاد مقاومتی از جنبه عدالت از یک سو باید مانع‌برای شکوفاشدن استعدادها و پتانسیل‌های موجود جامعه و از سوی دیگر امکان تعرض به حقوق مردم وجود نداشته باشد (سیف و مرشدی، ۱۳۹۵، ص ۳۸۰).

بنابراین می‌توان استنباط کرد که این جز بر جزء ۸ و ۱۴ از مائریس اقتصاد مقاومتی تاثیر گذار است.

۸- مردم‌نهاد

در حدیثی از امام‌صادق (ع) کهنفرمودند:

«الْأَناسُ مُعَادِنُ كَمُعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ» (کافی، بی تا، ص ۳۸۰)

«مردم مانند معادن طلا و نقره هستند.»

بنابراین حدیث مردم کانون هر نوع توانمندی و پیشرفت هستند و همچون معدن باید کشف شوند، تا نیروی بالقوه آن‌ها به فعلیت درآید و باعث شکوفایی اقتصاد گردد.

به دو دلیل اساسی یعنی «آمادگی کشور برای جهش» و «فشار اقتصادی دشمنان»، ثابت می‌کند که ایران، بیش از هر دوره دیگری به مردمی شدن اقتصاد احتیاج دارد. چرا که اگر مردم وارد نشوند اقتصاد مقاومتی شکل نمی‌گیرد و نمی‌توان از پتانسیل‌های بالقوه کشور به‌میزان مطلوب بهره‌برداری کرد (برخوردار، ۱۳۹۴، ص ۳۹).

مقام معظم رهبری در این باب فرمودند: «این اقتصادی که به عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود، مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست، اقتصاد مردمی است؛ با اراده مردم، سرمایه مردم، حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما «دولتی نیست» به این معنا نیست که دولت در قبال آن مسئولیتی ندارد؛ چرا، دولت مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک دارد. کار اقتصادی و فعالیت اقتصادی دست مردم است، مال مردم است؛ اما دولت - به عنوان یک مسئول عمومی - نظارت می‌کند، هدایت می‌کند، کمک می‌کند.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).

الگوی مقاومتی برای ارتقای سطح پایداری و خوداتکایی ناگزیر است به بدنه عظیم مردمی متصل باشد (نریمانی و عسکری، ۱۳۹۲، ص ۴۹). ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ با رویکرد مشارکت کلیه آحاد جامعه در توسعه و پیشرفت کشور می‌باشد. مردم‌شدن اقتصاد که از رویکردهای اصلی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است بر مشارکت کلیه افراد جامعه در توسعه و آبادانی کشور تأکید دارد. به‌گونه‌ای که کلیه اقشار جامعه باید در فعالیت‌های اقتصادی نقش فعال داشته باشند و در عواید آن نیز به‌طور عادلانه سهیم باشند. ساز و کارهای اقتصادی جامعه باید زمینه توسعه فعالیت‌های سالم اقتصادی توسط بخش خصوصی فراهم نمایند. فعالان مؤلف اقتصادی باید بتوانند فعالیت‌های خود را به‌طور روان انجام داده و از طرفی روان‌بودن مسیر حرکت آن‌ها،

Working Paper, NO. 3.2.1398

پاداش مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های سالم و شفاف باشد. ساز و کارهای اعمال وظایف حاکمیتی باید به‌طور شفاف، کارآمد، هماهنگ و سازگار صورت پذیرد تا فضای امن و مطمئن برای فعالیت‌های اقتصادی سالم به‌وجود آید. از این‌رو، نحوه اداره اقتصاد ملی باید به‌گونه‌ای باشد که مردم بتوانند برای آینده خود با اطمینان تصمیم‌گیری نموده و انگیزه تحرک و فعالیت‌ها را بدهد (سیف و مرشدی، ۱۳۹۵، ص ۳۲۷).

تعلق خاطر و احساس منافع در کنار ایمان قوی می‌تواند بزرگترین عامل مقاومت در برابر بحران‌ها و حمایت از اقتصاد ملی به عنوان ابزاری برای مقاومت ملی باشد. ثبات قوانین، حقوق مالکیت، وجود قوانین شفاف، اجرای عدالت در توزیع امکانات اقتصادی، سیاست‌گذاری‌های مناسب و... مشارکت مردم در اقتصاد را تقویت می‌کند. (اسدی، ۱۳۹۳، ص ۳۵)

اولاً اگر ایفای نقش مردم در اقتصاد جامعه مورد اهتمام قرار گیرد. یعنی چه در تشخیص اولویت‌های کاری، چه در نحوه اجرا و چه در تداوم کار جوششی مردمی وجود داشته باشد، چنین اقتصادی در فضای ذهنی و دور از واقعیت قرار نمی‌گیرد و راه‌حلی را ارائه می‌دهد که به عنوان آرمان‌گرایی بیش از حد و عملی نبودن متهم نمی‌شود، به علاوه واقعاً به حل مسائل جامعه خود می‌پردازد نه اینکه به شکلی ذهنی و در اتاق‌های در بسته به جستجو پیرامون مشکلات مردم پرداخته و در مقام حل آن‌ها بر آید (آشتیانی، ۱۳۹۵، صص ۱۵-۱۲).

در ثانی اقتصاد مردمی با فراهم کردن زمینه لازم برای احداث واحدهای صنعتی کوچک و بنگاه‌های خرد می‌تواند ضمن پایین آوردن هزینه‌ها، اشتغال‌زایی را به نسبت قابل توجهی افزایش دهد.^۱ ویژگی اصلی بنگاه‌های خرد این است که ورود به آن‌ها نه سرمایه‌هنگفتی می‌خواهد و نه نیازمند روابط خاص اداری است. در عین حال با داشتن شم کار آفرینی می‌توان در آن‌ها به سرعت رشد کرد. انعطاف‌پذیری بالای این بنگاه‌ها نیز عامل دیگری است که انطباق آن‌ها با شرایط روز و سلیقه مصرف‌کنندگان را آسان‌تر می‌کند (آشتیانی، ۱۳۹۵، صص ۱۵-۱۲).

ثالثاً موجبات دانش‌بنیانی شدن اقتصاد را فراهم می‌آورد، اقتصاد ایران نباید فقط به قابلیت‌های بالفعل محدود شود؛ بلکه مستلزم خلق فرصت‌ها و مزیت‌های جدید نیز می‌باشد. اقتصاد ایران باید پنجره‌های نوینی بر روی خود بگشاید. لازم نیست مسیر اشباع‌شده دیگران مجدداً طی شود و همیشه در رتبه‌های دو یا سه رقمی دنیا پشت صف طولانی از کشورهایی قرار بگیریم که زودتر از ما وارد عرصه‌هایی شده‌اند. می‌توان عرصه‌های نور را پیش‌تر تشخیص داد و ساخت و در آن‌ها در زمره اولین‌ها قرار گرفت. تاکید ما بر اقتصاد دانش‌بنیان و نوآوری و استفاده از علم برای خلق ثروت، یعنی تولید محصولات جدید، گشودن بازارهای نو و ورود در فضاها بی‌رقیب یا کم‌رقیب است که تضمین‌کننده اشتغال ایرانی، بازار برای محصولات ایرانی و بهره‌مندی از همگان از ثروت‌های تولید شده است. (پیغامی، ۱۳۹۲)

۱. به‌عنوان مثال، می‌توان به اقتصاد کشور آلمان اشاره کرد که بر اساس آمارهای ارائه‌شده ۹۹.۳ درصد از شرکت‌های آلمانی را بنگاه‌های کوچک و متوسط تشکیل داده‌اند که حدود ۵۰ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور را ایجاد می‌کنند. در خصوص اهمیت این بنگاه‌ها در اقتصاد آلمان همین‌س که حداقل ۳.۲ میلیون بنگاه کوچک و متوسط در آلمان فعالیت دارند و در حال حاضر اشتغال بیش از ۲۰ میلیون نفر را فراهم آورده‌اند که این رقم ۷۰ درصد کل شاغلان در این اقتصاد را دربرمی‌گیرد. نکته جالب‌تر آنکه براساس اطلاعات موجود، تنها یک‌درصد تحرک بیشتر و افزایش راندمان در این بنگاه‌ها به ایجاد چهارصد هزار شغل جدید در اقتصاد آلمان می‌انجامد.

Working Paper, NO. 3.2.1398

رابعاً اتکا به نفت اقتصادایران را به اقتصادی مبدل گردانیده که تنها بر یک پایه استوار است و این امر در هر اقتصادی که وجود داشته باشد آن را به یک اقتصاد آسیب‌پذیر تبدیل می‌کند که دشمن می‌تواند با اندک فشاری بر این پایه؛ سلامت اقتصادی کشور را تهدید کند. مردمی کردن اقتصاد در چنین فضایی می‌تواند با خارج کردن اقتصاد از اتکا به نفت به عنوان یک راه‌کار اصلی ایفای نقش نکند و سرآغازی باشد برای پیشرفت‌های متعدد بعدی. در حقیقت مردمی کردن اقتصاد با چند پایه‌یک‌کردن اقتصاد کشور، آن را از حالت آسیب‌پذیری خارج می‌کند و با درونزایی خود اقتصاد مقاومتی را محقق می‌سازد (آشتیانی، ۱۳۹۵، صص ۱۵-۱۲).

و در آخر اگر مردم در جامعه نقش فعالی نداشته باشند و دولت از مردم خود، چه در ابعاد سیاسی و چه در ابعاد اقتصادی، احساس استقلال کند، چنین دولتی به یک زنجیره محدود از افراد مبدل می‌گردد. منابع مالی کلان به صورت محدود فقط در بین این زنجیره دستبهدست گردیده و شکافت بین طبقات غنی و فقیر روزبه‌روز گسترده‌تر می‌شود. این در حالی است که اگر دولتی به مردم خود اتکا داشته باشد، چه از نظر سیاسی و چه از نظر اقتصادی از طریق مالیات و راه‌های مشابه، این رابطه دوطرفه منجر می‌شود؛ دولت به فکر مردم خود باشد و سطح عمومی جامعه به تدریج رو به بهبودی و رفاه خواهد رفت. ضمن اینکه به صحنه آمدن مردم برای خود دولت هم مفید است و هزینه‌هایش می‌کاهد. کاهش فساد اقتصادی که فساد یکی از نتایج حجم‌شدن دولت است، از دیگر نتایج سپردن امور به مردم خواهد بود که ضمن افزایش اعتماد عمومی از هدر رفتن منابع نیز جلوگیری خواهد کرد (آشتیانی، ۱۳۹۵، صص ۱۵-۱۲).

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان استنباط کرد که این جزء بر اجزای ۱۴، ۱۲، ۹، ۷ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تأثیر گذار است.

۹- تولید

تولید تغییر شکل دادن به مواد طبیعی است برای این که انسان‌ها بتواند با آن‌ها حاجت‌هایش را برطرف کند (صدر، ۱۳۶۰، ص ۲۷۵). تولید در اسلام هدف نیست بلکه یکی از وسایل و مقدماتی است که جامعه را در رسیدن به اهداف اسلامی کمک می‌کند. اگر چه اسلام تولید محصولات مفید را تشویق فرموده ولی نیروهای تولید را تنها عامل محرک اقتصاد اسلامی نمی‌داند، انگیزه مهم تولید کالا رفع نیاز جامعه انسانی برای رسیدن به سعادت و رفاه است و این مهم از طریق نظارت دولت و در چارچوب مقررات مربوط به تولیدات در اسلام (شریعت) امکان پذیر است (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۴۵).

در سیستم اقتصادی اسلام هرچند به کار و تولید اهمیت زیادی قائل شده اما مباحث دیگر هم دارای اهمیت بوده و حتی می‌توان گفت که با توجه به پیوند میان ارکان اقتصاد، تمام مباحث اصلی اقتصاد (تولید، توزیع و مصرف) دارای اهمیت یکسانی است و همزمان به تمام مباحث توجه شده و هرکدام از بخش‌های اصلی اقتصاد در جای خود بسیار مهم است (کریمی، ۱۳۹۳، ص ۱۵). در اهمیت این رکن آیات زیادی در قرآن وجود دارد و در زیر یک مورد اشاره شده است:

«هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود، ۶۱)

«او خدایی است که شما را از زمین بیافرید و برای عمارت و آباد ساختن آن برگماشت.»

Working Paper, NO. 3.2.1398

در اقتصاد مقاومتی، تولید از ارکان اقتصاد مقاومتی می‌باشد. این رکن از سویی هماهنگ با مبانی و مکتب اقتصادی اسلام است و از سویی دیگر، با توجه به مجموعه خصوصیت‌های حاضر و نیز با لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی کشور راه حل اساسی برای برون رفت از دشواری‌های و تهدیدها محسوب می‌شود. مقام معظم رهبری ستون فقرات اقتصاد مقاومتی را تقویت تولید داخلی بیان، و خوداتکایی، رشد مداوم و پایدار، اشتغال‌زایی، ایجاد ثروت و سرمایه ملی، مردمی بودن، عدالت محور بودن، و در نهایت درون‌زایی و برون‌گرایی از جمله مهمترین شاخصه‌های تولید در سیستم اقتصاد مقاومتی ذکر کردند.

هر نوع‌جهش اقتصادی و پیشرفت در گرو اتخاذ مجموعه‌ای از راهبردهای بلندمدت، منسجم و متکی بر اصول و روابط علمی در فرآیند سیاست‌گذاری با هدف حمایت از تولید ملی است. ارتقای سطح تولید ملی باعث قوام و استحکام اقتصاد ملیخواهد شد. بدون تولید و ایجاد ارزش‌افزوده در اقتصاد، همواره شاهد وابستگی به واردات، بیکاری و تورم خواهیم بود و تقویت اقتصاد و رسیدن به یک اقتصاد غیروابسته و متکی بر تولید داخلی، جز با ایجاد زمینه و محیط مناسب و کار و جذاب کردن فعالیت تولیدی در مقایسه با فعالیت‌های واسطه‌گری و دلالی، رقابتی کردن میسر نخواهد شد (ارژنگ و دهقان سیمکانی، ۱۳۹۳ ص ۱۷۴).

بسیاری از صاحب‌نظران بخش اقتصادی و دفاعی معتقدند که بخش صنعت و کشاورزی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های ایجاد و حفظ استقلال و امنیت پایدار و با ثبات برای کشورها و عاملی مهم و تأثیرگذار در معادلات بین‌المللی به حساب می‌آید؛ چرا که نابودی این بخش‌ها در هر کشور می‌تواند، خطر افزایش وابستگی و گسترش ناامنی به‌خصوص در شرایط بحرانی به شدت افزایش داده و حیات و سلامت جامعه را در معرض خطر جدی قرار دهد.

بنابراین در یک الگوی مقاومتی سازو کارهای و سیستم‌های مختلف موجود در کشور باید بگونه‌ای طراحی شوند که مسیری برای اعمال فشار و تهدید از سوی دشمن نگذارند. بنابراین می‌توان استنباط کرد که این جزء بر جزء ۱۳، ۱۴ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تأثیرگذار است.

۱۰- مصرف

چون انسان ملزم است در بهبود کیفیت محیط اقتصادی-اجتماعی خویش بکوشد، در رفتار مصرفی نباید فقط درآمد خویش را در نظر بگیرد، بلکه باید درآمد و قدرت مصرف دیگر اعضای جامعه را نیز در نظر داشته باشد. لذا نادیده گرفتن مصالح جامعه در مصارف شخصی در اسلام منع شده است (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۱۶).

«أَلَا إِنَّ أَعْطَاءَ الْمَالِ فِي غَيْرِ حَقِّهِ تَبذِيرٌ وَ اسْرَافٌ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۲۶)

« همانا خرج کردن مال در کارهای غیر ضروری تبذیر و اسراف است.»

تبذیر و مصرف افراطی مال موجب پیدایی نیازهای کاذب و غیر معقول در جامعه می‌شود و بر توزیع عادلانه درآمد و تخصیص صحیح منابع تولید تأثیر منفی می‌گذارد و رقابت و هم‌چشمی می‌انجامد. این تأثیرات منفی می‌تواند مصالح جامعه را تهدید کند و آن‌ها را به خطر اندازد. در حالی که مصرف واقعی یا ضروری نیازها را تحت کنترل قرار می‌دهد و بر توزیع عادلانه درآمد و تخصیص صحیح منابع تولید اثر مثبت می‌نهد (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۱۷).

Working Paper, NO. 3.2.1398

رهبر انقلاب اسلامی در خصوص مصرف می‌فرمایند: « مسئله مدیریت مصرف، یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و تبذیر. هم دستگاه‌های دولتی، هم دستگاه‌های غیر دولتی، هم آحاد مردم و خانواده‌ها باید به این مسئله توجه کنند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱)؛ ایشان در مناسبت دیگری در این خصوص می‌فرمایند: «یک بُعد دیگر این مسئله تعادل در مصرف و مدیریت مصرف این است که ما از تولید داخلی استفاده کنیم؛ این را همه دستگاه‌های دولتی توجه داشته باشند - دستگاه‌های حاکمیتی، مربوط به قوای سه‌گانه - سعی کنند هیچ تولید غیر ایرانی را مصرف نکنند؛ همت را بر این بگذارند. آحاد مردم هم مصرف تولید داخلی را بر مصرف کالاهای با مارک‌های معروف خارجی - که بعضی فقط برای نام و نشان، برای پز دادن، برای خودنمایی کردن، در زمینه‌های مختلف دنبال مارک‌های خارجی می‌روند - ترجیح بدهند. خود مردم راه مصرف کالاهای خارجی را ببندند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱).

ایجاد و توسعه صنایع به عوامل متعددی بستگی دارد که از جمله‌ی آن وجود تقاضای مناسب و مستمر برای محصولات تولیدی، دسترسی به سرمایه مالی کافی جهت راه اندازی و استمرار فرآیند تولید همچون داشتن دانش، تکنولوژی و نیروی انسانی ماهر جهت تولید می‌باشد. بنابراین استفاده از ظرفیت تقاضای داخلی یکی از راهکارهای حمایت از ایجاد و توسعه تولیدات داخلی می‌باشد. از این رو کشورها معمولاً در حمایت از صنایع نوزاد و نوپای خود، سیاست‌های تجاری درون‌گرایی را وضع می‌نمایند. از نظر فردریک لیست اقتصاددان مشهور آلمانی، کشورهایی که در مسیر صنعتی شدن می‌باشند بایستی سیاست‌های حمایتی مناسبی را برای صنایع داخلی خود وضع نمایند (قدیری اصل، ۱۳۶۸، ص ۱۱۶).

وی در باب کشورهای در حال توسعه بیان دارد: تنها راه رشد، توسعه و نمو نیروهای تولیدی ملت‌های ضعیف، حمایت از ایشان در مقابل رقابت خارجی است. ولی این حمایت، باید نه عمومی باشد و نه دائمی؛ بلکه باید به مرحله بسط و توسعه اقتصاد ممالک و پیدایش و نمو آنها محدود گردد (نهادی، ۱۳۵۲، ص ۲۴۹).

مصرف کالاهای داخلی زمینه‌ساز تشویق از اقتصاد داخلی، اشتغال‌زایی و... می‌شود. در مقابل استفاده از کالای خارجی نابود فرصت‌های شغلی، بیکاری، تضعیف روحیه تولید کنندگان و وابستگی به بیگانگان را در پی دارد.

با توجه به آنچه گفته شد می‌توان استباط کرد که این جزء بر اجزای ۱۴، ۱۳، ۹، ۷ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تأثیرگذار است.

۱۱- سیستم مالی

درباره ربا و تحریم آن در قرآن کریم آیات متعددی آمده است، در زیر به دو مورد آن اشاره می‌شود:

«الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ»

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبِئْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبِئْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُمْ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ فَمَنْ تَبِعَ فَمَا لَيْسَ بِهِ جُنَاةٌ عَلَيْهِمْ وَأَمْرُهَا إِلَى اللَّهِ أَلَيْسَ اللَّهُ مُتَعَدِّلاً وَعَلِيمًا بِغُيُوبِهِمْ فِيهَا

خَالِدُونَ» (بقره، ۲۷۵)

«کسانی که ربا می‌خورند، [از گور] بر نمی‌خیزند مگر مانند برخاستن کسی که شیطان بر اثر تماس، آشفته‌سرش کرده است. این بدان سبب است که آنان گفتند: «داد و ستد صرفاً مانند ریاست.» و حال آنکه خدا داد و ستد را حلال، و ربا را حرام گردانیده است.

Working Paper, NO. 3.2.1398

پس، هر کس، اندرزی از جانب پروردگارش بدو رسید، و [از رباخواری] باز ایستاد، آنچه گذشته، از آن اوست، و کارش به خدا واگذار می‌شود، و کسانی که [به رباخواری] باز گردند، آنان اهل آتشند و در آن ماندگار خواهند بود.»

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ....»

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنَّ تُبْتُمْ لَكُمْ عُرُوءًا وَإِمْسَاكًا وَمَنْعًا تَنْظِيمًا تَطْلُمُونَ» (بقره، ۲۷۹-۲۷۸)

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا کنید؛ و اگر مؤمنید، آنچه از ربا باقی مانده است واگذارید.»

و اگر [چنین] نکرديد، بدانيد به جنگ با خدا و فرستاده وی، برخاسته‌اید؛ و اگر توبه کنید، سرمایه‌های شما از خودتان است. نه ستم می‌کنید و نه ستم می‌بینید.»

ربا را می‌توان افزایش و تورم معنا کرد (طالقانی، ۱۳۴۴، ص ۱۸۴) و معاملات پولی و غیر پولی که موجب می‌شوند تا سرمایه خود به خود و بدون انجام کار مفید اقتصادی، افزایش یابند را معاملات ربوی می‌نامند. و اسلام ربا را قاطعانه حرام می‌داند (رضوی، ۱۳۹۳، ص ۱۳۵).

نظام مالی نظامی است که در آن وجوه مالی از افرادی که دارای وجوه و منابع مازاد هستند به افرادی که نیازمند این منابع هستند، منتقل می‌شوند. بطور کلی نظام مالی نظام پیچیده‌ای است که شامل مؤسسات گوناگون مالی از قبیل بانک‌ها، شرکت‌های بیمه، صندوق‌های تعاونی^۱، شرکت‌های مالی و بانک‌های سرمایه‌گذاری است که تمام آنها در چارچوب سیستم مزبور به وسیله دولت به نظم و قاعده درآمده است (داودی و صمصامی، ۱۳۸۸، ص ۹۴).

عنصر بهره به عنوان یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم در نظام مالی غرب مطرح است. کارشناسان مالی غرب معتقدند پول دارای ارزش زمانی است و وقتی فرد از مصرف امروز پول در اختیار خود صرف نظر می‌کند و آن را سرمایه‌گذاری می‌کند حق دارد در آینده مازادی بر اصل مبلغ سرمایه‌گذاری اولیه مطالبه کند. از طرف دیگر کارشناسان نظام مالی اسلامی معتقدند سازوکار پرداخت و دریافت بهره به صورتی که امروز در نظام مالی غرب مطرح است از کارایی برخوردار نیست و با اصل ربا و عدالت منافات دارد.

در نظام مالی اسلامی اصل مشارکت در سود و زیان و تسهیم ریسک جایگزین سازوکار دریافت و پرداخت بهره می‌شود. به این ترتیب که سرمایه‌گذار و عامل به صورت توافقی مبالغی از آنچه در جریان پروژه به دست می‌آید را سهم هستند و چنانچه در مدت سرمایه‌گذاری، عامل هیچ سودی به دست نیاورد و بلکه متحمل زیان هم شود، هیچ مسوولیتی متوجه وی نیست، مگر اینکه در جریان معامله، افراط یا تفریط کرده باشد که در این صورت مسئول سرمایه سرمایه‌گذاران است و باید زیان وارده را جبران کنند (پیره، ۱۳۸۶).

عملکرد صحیح سیستم مالی منجر به تولید و کارایی بیشتر در کل اقتصاد می‌شود. این بازارها همچنین رفاه مصرف کنندگان را به وسیله امکان پذیر نمودن خریدهای بهتر در زمان مورد نظر آنان بالا می‌برند. به عبارتی در صورت کارا بودن بازار مالی، رفاه اقتصادی تمام افراد جامعه افزایش می‌یابد. (داودی و صمصامی، ۱۳۸۸، ص ۹۸).

Working Paper, NO. 3.2.1398

بند ۹ سیاست‌های کلینیز به سیستم مالی اشاره دارد: اصلاح و تقویت همه‌جانبه‌ی نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.

با توجه به اینکه در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به اصلاح نظام مالی تأکید شده است؛ اگر بخواهیم به سمت اقتصاد مقاوم‌تحرکت کنیم اقتصاد مقاومتی را در کشور پیاده کنیم؛ انجام این امر بدون اصلاح سیستم مالی و رفتن به سمت آموزه‌های بانکداری و بازار سرمایه اسلامی امکان‌پذیر نخواهد بود.

در سیستم مالی اسلامی با توجه تقویت گردش صحیح پول در تأمین نیازهای واقعی جامعه و تخصیص مناسب منابع بانکی، مشارکت مؤثر افراد جامعه در فعالیتهای اقتصادی را افزایش می‌دهد؛ در نتیجه باعث تقویت تولید و توسعه اقتصادی می‌گردد و سطح مقاومت اقتصادی را افزایش و به بهبود توزیع عادلانه درآمد و ثروت می‌انجامد (رضوی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۵).

با توجه به آنچه برای جزء سیستم مالی بیان شد، می‌توان استنباط کرد که این جز بر اجزای ۷، ۸، ۹، ۱۴ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تأثیر می‌گذارد.

۱۲- تکنولوژی

علم آن بخش از دانش بشری است که مبتی بر تجربه، مشاهده و آزمایش باشد و به دستیابی اصول کلی برای حل مشکلات کمک می‌کند. از طریق علم، حقیقت، خصوصیت و ماهیت موضوع تحت بررسی شناخته می‌شود. به عبارت دیگر، علم دارای ۳ خصوصیت مشخص است؛ تجربی است، قابل مشاهده است، و قابل تکرار (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۳۳).

مفهوم دانش با علم متفاوت است. دانش را توانایی به کار بستن علم در عمل، با تکیه بر هوش و تجربه انسانی تعریف می‌کنند. در واقع دانش مجموعه‌ای از باورها، مهارت‌ها، قابلیت‌ها، دیدگاه‌ها و ارزش‌های فردی و سازمانی است و در نتیجه، دانش هر فرد و یا هر سازمان منحصر به همان فرد و یا همان سازمان است.

تکنولوژی یا فناوری بخش از فرهنگ اجتماعی است که ترکیب از علم و ابزار به دست می‌آید. وسیله‌ای است که بشر برای رسیدن به هدف‌های عملی و بهتر ساختن شرایط محیط زندگی از آن استفاده می‌کند. امروزه در سیستم اقتصادی سراسر جهان کاربرد فناوری پیشرفته در راه تولید کالا و ارائه خدمات مشهود است (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۳۳).

بنابراین با توجه به تعاریف بالا می‌توان گفت که دانش معادل فناوری و تکنولوژی است به این دلیل که دانش و فناوری جنبه کاربردی علم می‌باشد.^۱

اسلام استفاده از فناوری یا تکنولوژی را برای ارائه خدمات در راه رسیدن به اهداف عالی انسانی تشویق و ترغیب می‌کند. قرآن به کشتی سازی و صنعت آهن اشاره می‌کند و تکنولوژی صنعتی بخصوص آهن و فولاد را از مسائل مهمی می‌داند که مسلمانان باید در پی دستیابی به آن باشد.

۱ برای اطلاعات بیشتر به نتیجه مقاله فناوری و دانش فنی، نوشته جلال حجازی و همکاران، فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۱۳۸۹ مراجعه نمایید

Working Paper, NO. 3.2.1398

«لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعَةٌ لِلنَّاسِ سَوِيًّا لَعَلَّ هُمْ يَنْصُرُونَ
وَرُسُلُهُ بِالْغَيْبِ إِنَّا لَلْهَقْمِيُّ الْعَزِيزُ» (حدید، ۲۵)

«ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه) نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند؛ و آهن را نازل کردیم که در آن نیروی شدید و منافی برای مردم است، تا خداوند بداند چه کسی او و رسولانش را یاری می‌کند بی‌آنکه او را ببینند؛ خداوند قوی و شکست‌ناپذیر است!»

«وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا» (هود، ۳۷)

«و به ساختن کشتی در حضور و مشاهده ما و به دستور ما مشغول شو.»

باید به هر حال استفاده و بکارگیری هرگونه دانش و فناوری باید منطبق و متناسب با دیگر اصول اخلاقی اسلامی باشد. به این علت که فناوری ۱- وسیله‌ای است که می‌تواند حداکثر بهره‌گیری از منابع طبیعی خداداده را ممکن سازد و از ضایعات جلوگیری کند. ۲- می‌تواند وسیله‌ای موثر هم در راه افزایش رفاه اقتصادی و بهبود کیفیت زندگی مردم باشد و رشد و توسعه نیروی بشری را در مسیر درست و خط صحیح هدایت کند. ۳- مبتنی بر سیستم اخلاق اسلام نه تنها برای تدوام و قوام جامعه در کوتاه مدت، بلکه برای رشد و توسعه فرهنگ جامعه و بیداری مردم در دراز مدت می‌تواند مفید و موثر واقع گردد (رضوی، ۱۳۶۷، ص ۲۳۳).

مقام معظم رهبری اقتصاد دانش‌بنیان ستون اصلی اقتصاد مقاومتی بیان کردند و در تعریف اقتصاد مقاومتی فرمودند: «اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است یعنی از پیشرفت‌های علمی استفاده می‌کند، به پیشرفت‌های علمی تکیه می‌کند، اقتصاد را بر محور علم قرار می‌دهد.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳)

در متن ابلاغی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی آمده است که: اقتصادی مبتنی بر دانش و فناوری و همچنین بند یکم این سیاست‌ها نیز به این مهم اشاره دارد: «پشتتازی اقتصاد دانش بنیان و ...»

دانش از قرن ۱۹ به عنوان متغیری که بر میزان تولید تاثیرگذار است وارد مدل‌های رشد اقتصادی شد و سطح تولید و صادرات محصولات (با فناوری و دانش بالا) را تحت تاثیر قرار داد. بنابراین می‌توان استنباط کرد که این جزء برجزه ۱۴، ۱۳، ۹ از ماتریس اقتصاد مقاومتی تاثیرگذار است.

۱۳- تجارت

تجارت در فرهنگ فارسی معین به معنای بازرگانی کردن دادوستد و معامله کردن است. تجارت یکی از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی اجتماعی است که اسلام آن را به‌عنوان یکی از منابع درآمدی مشروع و مباح قرار داده است.

«وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ» (بقره، ۲۷۵)

«خداوند داد و ستد (تجارت) را حلال کرده قرار داده است.»

Working Paper, NO. 3.2.1398

امیرمومنان علی ابن ابی طالب (ع) در فرمان خود به مالک اشتر می‌فرماید: «سپس سفارش مرا به بازرگانان و صاحبان صنایع بپذیر، و آن‌ها را به نیکوکاری سفارش کن، بازرگانانی که در شهر ساکنند، یا آنان که همواره در سیر و کوچ کردن می‌باشند.» سپس ادامه می‌دهد که: «این را هم بدان که در میان بازرگانان، هستند کسانی که تنگ نظر و بد معامله و بخیل و احتکار کننده‌اند، که تنها با زورگویی به سود خود می‌اندیشند. و کالا را به هر قیمتی که می‌خواهند می‌فروشند، که این سودجویی و گران فروشی برای همه افراد جامعه زیان‌بار، و عیب بزرگی بر زمامدار است. پس از احتکار کالا جلوگیری کن، که رسول خدا (ص) از آن جلوگیری می‌کرد، باید خرید و فروش در جامعه اسلامی، به سادگی و با موازین عدالت انجام گیرد، با نرخ‌هایی که بفروشنده و خریدار زبانی نرساند، کسی که پس از منع تو احتکار کند، او را کیفر ده تا عبرت دیگران شود اما در کیفر او اسراف نکن.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

تجارت فقط برای افزایش ثروت نیست بلکه وسیله‌ای برای تأمین نیازهای مردم و جامعه است، البته برخی از مبادلات، هدفی سوداگرانه دارد، اسلام این نوع سوداگری‌ها را محکوم می‌کند، زیرا با شرایط تجارت در اسلام منافات دارد.

تجارت در دین اسلام بر پایه معنویت و فضیلت و در کتب فقهی کراً به تاجر تأکید شده است که از روی عدل و انصاف رفتار نماید. زیرا هدف از تجارت فراهم ساختن وسائل رفاه عمومی در جامعه بشری است و برای رسیدن به این منظور آشنایی به دانش فقهی ضروری خواهد بود. در این مورد امام صادق (ع) می‌فرماید «هر کس بخواهد تجارت کند باید احکام دین خود را بیاموزد تا حلال را از حرام بازشناسد. کسی که احکام دین خود را نیاموزد و تجارت کند در کام شبهات فرو غلتد.» (وسائل الشیعه: ۱۲ / ۲۸۳ / ۴) و (منتخب میزان الحکمه: ۹۰)

بازرگانی و تجارت، نقش عمده‌ای در شکوفایی اقتصاد یک جامعه دارد، به طوری که می‌توان گفت رابطه مستقیمی میان پیشرفت اقتصادی و توسعه تجارت و بازرگانی است؛ به این معنی که هر جا فعالیت‌های تجاری رونق داشته باشد، پیشرفت اقتصادی هم زیاد می‌شود. نظریه‌های تجارت بین الملل از قرن ۱۸؛ نقش حائز اهمیت‌تیبیه رشد اقتصادی، افزایش اندازه بازار و بهره‌مندی از تقسیم نیروی کار و تخصصی سازی در تجارت بین‌الملل بیان کردند.

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکرد بیرون‌گرا و... ابلاغ همچنین بند ششم این سیاست‌ها نیز به این مهم اشاره دارد: ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص

بنابراین اقتصاد مقاومتی اقتصادی بسته نیست بلکه اقتصادی باز و دارای تجارت و تعامل با دیگر کشورها است؛ اولاً این کشورها از کشورهای منطقه و همین‌طور از کشورهایی که دارای سیاست خارجی و مبانی ایدئولوژیک مشابه هستند، می‌باشند؛ بطوری که این کشورها با یک اشاره سیستم سلطه جهانی میدان تجارت و تعامل را خالی نکنند، ثانياً این تجارت منجر به تکمیل زنجیره‌های ارزش و تولید کالاهای استراتژیک در داخل گردد.

بنابراین می‌توان استنباط کرد که این جزء بر ۹،۱۲،۱۴ از اجزای ماتریس اقتصاد مقاومتی تاثیر می‌گذارد.

Working Paper, NO. 3.2.1398

«قَوْمٌ» به معنای قرار گرفتن یک شیء به شکلی است که تمامی آثار و منافع آن شیء مترتب بر آن حالت باشد. برای نمونه انسان در حالت قیام می‌تواند بیشترین کارایی را داشته باشد. واژه‌های «استقامت، صبر و ثبات قدم» نیز در قرآن مفهوم مقاومت را در بردارد. این اصطلاح به مفهوم نیرومندی و مقاومت در برابر دشمن در قرآن کریم مطرح شده است.

«كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ» (بقره، ۲۴۹)

«چه بسیار شده که گروهی اندک به یاری خدا بر سپاهی بسیار غالب آمده، و خدا با صابران و استقامت‌کنندگان است.»

مقاومت در اقتصاد به معنی غلبه بر فشارها و ضربه‌های اقتصادی از سوی نیروهای متخاصم است که سدره پیشرفت اقتصادی جامعه هستند. این فشارها به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شوند؛ در رأس فشارهای خارجی، تحریم‌های اقتصادی است و در بخش داخلی نیز، فشار نیروهایی که زمینه و بسترمناسب را برای تحقق اهداف سیاست‌های فشار خارجی فراهم می‌کند (درخشان، ۱۳۹۱). به عبارت دیگر ناکارآمدی رفتاری عوامل داخلی هستند (عبدالملکی، ۱۳۹۳، ص ۳۱).

در یک الگوی مقاومتی سازوکارها و نظامات مختلف موجود در کشور باید به گونه‌ای طراحی شوند، نه تنها مسیری برای اعمال فشار و تهدید از سوی دشمن باقی نماند- ایستادگی و تاب داشته باشند- بلکه اگر این تحریم‌ها در بعضی موارد کارساز شد بتواند مسیر کارسازی تحریم‌ها را دوباره بسته و به حالت پایدار و آسیب‌ناپذیری برگردد. به عبارتی دیگر از ویژگی‌های الگوی اقتصاد مقاوم این است که کمترین تأثیر را از شوک‌های وارده بپذیرد، و توانایی بازسازی سریع پس از ورود شوک را داشته باشد.

مقاوم معظم رهبری در این مناسبت فرمودند: وظیفه همه ما این است که سعی کنیم کشور را مستحکم، غیر قابل نفوذ، غیر قابل تأثیر از سوی دشمن، حفظ کنیم و نگهداریم؛ این یکی از اقتضات اقتصاد مقاومتیست که ما مطرح کردیم. در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاومتی بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد؛ باید بتواند در مقابل آنچه که ممکن است در معرض توطئه دشمن قرار بگیرد، مقاومت کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).

با توجه به اجزای ماتریس اقتصاد مقاومتی، اجزایی که به ایجاد مقاومت در اقتصاد کمک می‌کند به شرح زیر است:

شریعت، دولت اسلامی، استکبار ستیزی، اخلاق، عزت اقتصادی، جهاد اقتصادی، عزت اقتصادی، عدالت، مردم، تولید، مصرف، سیستم مالی، تکنولوژی، تجارت

مشخصات ماتریس اقتصاد مقاومتی و تعریف رابطه محتوایی

برخی ویژگی‌های ماتریس اقتصاد مقاومتی عبارت است از:

۱- در طراحی سیستم، شناخت و معرفی یک یا چند رابطه محتوایی میان اجزای سیستم ضروری است. رابطه محتوایی یعنی ارتباط مفهومی اجزای سیستم به گونه‌ای که از نظر معنا و محتوا متناسب با اهداف سیستم باشد (W. Malone, 1975). در اینجا

Working Paper, NO. 3.2.1398

این ماتریس مبتنی بر رابطه تأثیری است و این رابطه تأثیری^۱ می‌تواند افزایشی^۲ یا رابطه بازدارندگی^۳ باشد. بنابراین در رابطه محتوایی میان اجزای ماتریس «تأثیر می‌گذارد بر» یا «اثر می‌گذارد بر» می‌باشد. پس هر گاه از رابطه بین اجزاء سخن گفته می‌شود منظور رابطه تأثیر می‌گذارد است. (اثر می‌گذارد.)

۲- طبق نظریه وارفیلد، ماهیت رابطه تأثیری، متسری است. بنابراین رابطه میان اجزای مختلف این ماتریس متسری می‌باشد. تسری موجب می‌شود تا مقدار چشم‌گیری از پیچیدگی و تداخل اجزای سیستم کاسته شود (رضوی، ۱۳۸۲، ص ۲۲۸). یعنی اگر A بر B تاثیر داشته باشد و B بر C تاثیر بگذارد، A بطور غیر مستقیم بر C تاثیر دارد.

۳- در این ماتریس اجزای افقی بر اجزای عمودی ماتریس تأثیر می‌گذارد. مشروعیت این تأثیر در بین اجزای ماتریس سیستم اقتصاد مقاومتی را چارچوب فلسفه اقتصاد اسلامی، اصول و ارزش‌های اسلامی تعیین می‌کند.

۴- مقدار تأثیر اجزای ماتریس بر یکدیگر در بعضی موارد ممکن است کمی نباشد.

طرح سیستم اقتصاد مقاومتی

در زیر ماتریس مجاور که نتیجه منطقی رابطه بین اجزای ماتریس سیستم اقتصاد مقاومتی می‌باشد، نشان داده شده است. در این ماتریس اگر جزئی بر جزء دیگر تاثیر گذار باشد، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر گذاشته می‌شود.

شکل ۲ ماتریس مجاور اقتصاد مقاومتی

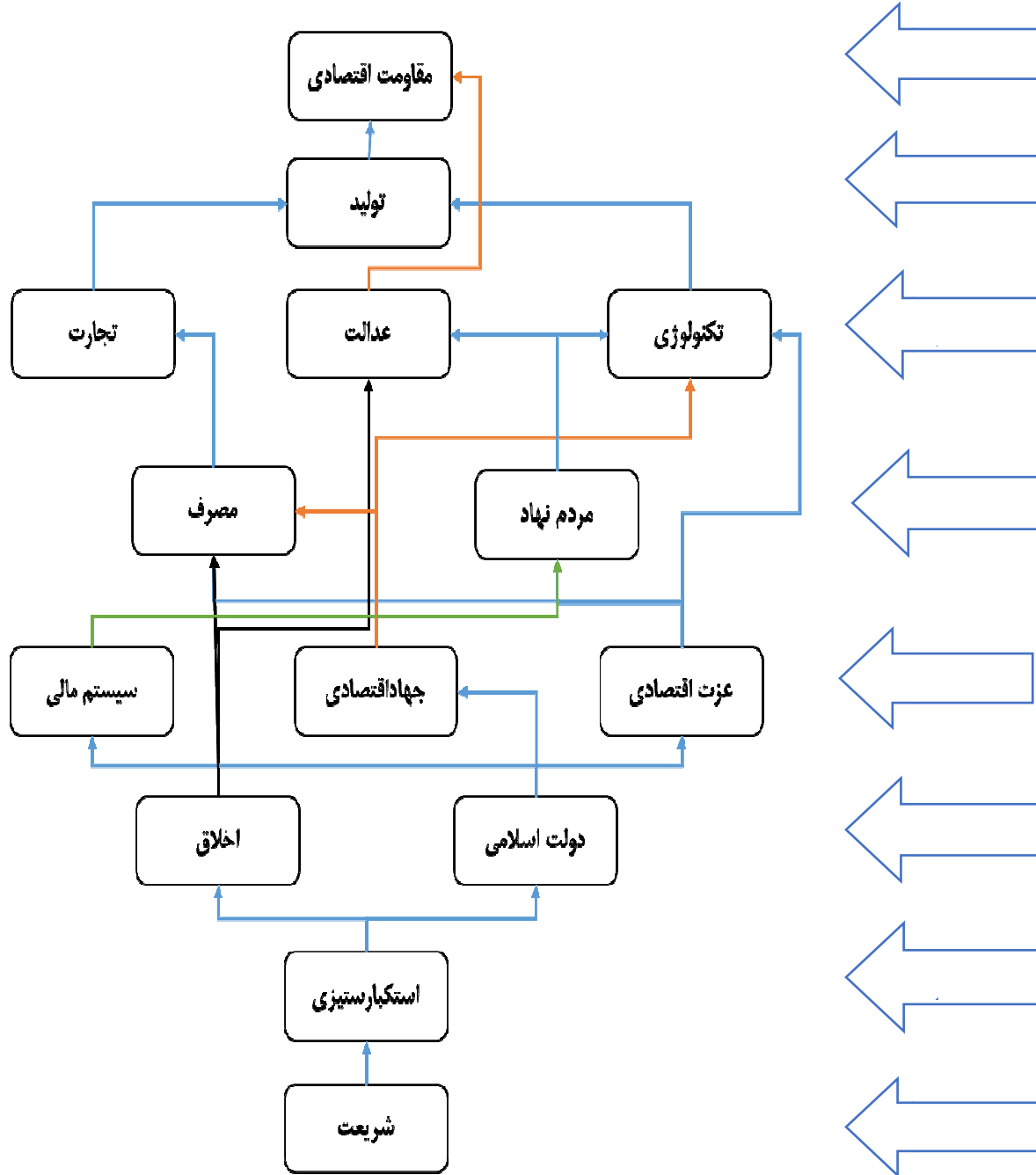
	۱- شریعت	۲- دولت اسلامی	۳- استکبارستیزی	۴- اخلاق	۵- عزت اقتصادی	۶- جهاد اقتصادی	۷- عدالت	۸- مردم نهاد	۹- تولید	۱۰- مصرف	۱۱- سیستم مالی	۱۲- تکنولوژی	۱۳- تجارت	۱۴- مقاومت اقتصادی
۱- شریعت	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲- دولت اسلامی	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۳- استکبارستیزی	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱
۴- اخلاق	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۱	۱
۵- عزت اقتصادی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱
۶- جهاد اقتصادی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱
۷- عدالت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱
۸- مردم نهاد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۱
۹- تولید	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱
۱۰- مصرف	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۱
۱۱- سیستم مالی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۱۲- تکنولوژی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۱
۱۳- تجارت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۱
۱۴- مقاومت اقتصادی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

منبع: یافته‌های تحقیق

سیستم سطح بندی شده اقتصاد مقاومتی

به منظور تعیین سطوح سیستم، از نرم افزار concept star استفاده می شود و خروجی مدل ISM همان سیستم سطح بندی شده است، در زیر سیستم سطح بندی شده توسط نرم افزار که بصورت روشن ارائه شده است، مشاهده می شود:

شکل ۳ نمودار سطح بندی شده سیستم اقتصاد مقاومتی

منبع: یافته های تحقیق

در سیستم سلسله مراتبی فوق مسیر علت و معلولی از سطوح پایین به بالاست، یعنی جزء موجود در سطح ششم بر اجزاء سطوح دیگر تأثیر می‌گذارد بدون اینکه آن سطح بر سطح ششم مؤثر باشد.

در سیستم سلسله مراتبی اقتصاد مقاومتی جزء شریعت موجود در سطح هشتم بر همه اجزا تأثیر می‌گذارد - در متن ابلاغیه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، الگو اقتصاد مقاومتی را برای عینیت بخشیدن به نظام اقتصادی اسلام دانسته شده است و در این سیستم سلسله مراتبی فوق مشهود است- اجزاء موجود در سطح اول، از تمامی اجزاء سیستم متأثر می‌شود.

با توجه به آنکه جزء استکبارستیزی در سطح هفتم قرار گرفته است، نشان می‌دهد این جز از هسته‌های اصلی ماتریس اقتصاد مقاومتی می‌باشد و تأثیر گذار بر همه اجزا - بجز شریعت- است. ماهیت اقتصاد مقاومتی در نظام اسلامی به پذیرش استکبار و استکبارستیزی است که به الگو اقتصاد مقاومتی روح و معنا می‌دهد.

در سطح اول همان‌طور که در سیستم سلسله مراتبی مشاهده می‌شود جزء مقاومت اقتصادی قرار گرفته است. و در سطح قبلی جزء تولید قرار گرفته است. این نشان می‌دهد که یکی از نشانه‌های اجرایی شدن کامل الگوی اقتصاد مقاومتی، مقاومت اقتصادی است و همین‌طور تولید؛ که در این سطح اول و دوم ماتریس اقتصاد مقاومتی قرار گرفته است.

اگر مردم هدف اصلی اقتصاد باشند عدالت و ویژگی اصلی و درونی اقتصاد ملی خواهد بود و از دل فعالیت‌های اقتصادی خواهد جوشید. همان‌طور که در ماتریس اقتصاد مقاومتی نتیجه شده است، جزء عدالت در سطح سوم قرار گرفته و بطور مستقیم بر سطح اول یعنی مقاومت اقتصادی تأثیر می‌گذارد. در سطح سوم تکنولوژی، عدالت و تجارت، در سطح چهارم مردم نهاد و مصرف قرار گرفته، در سطح پنجم عزت اقتصادی، جهاد اقتصادی و سیستم مالی و در سطح ششم دولت اسلامی و اخلاق قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری

باتوجه به ویژگی‌هایی که مقام معظم رهبری برای اقتصادمقاومتی، همچون پیروی از الگوی علمی و بومی برآمده از فرهنگ انقلاب اسلامی، تحقق آرمان‌ها، اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز الهام بخش نظام اقتصادی اسلام برشمرده‌اند؛ و همچنین تأکیدی که بر ضرورت تبیین ابعاد اقتصادمقاومتی و گفتمان‌سازی آن بویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن گفتمان فراگیر و رایج ملی کرده‌اند. این مقاله درصدد ارائه تحلیل سیستمی از سیستم اقتصادمقاومتی بود. بدین منظور از مدل سیستمی ساختاری تشریحی استفاده گردید.

نتایج حاکی از مقاله‌نشان می‌دهد: جزء شریعت در پایه‌ای ترین سطح سیستم قرار دارد و بر همه اجزای سیستم تأثیر می‌گذارد - در متن ابلاغیه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، الگو اقتصاد مقاومتی را برای عینیت بخشیدن به نظام اقتصادی اسلام دانسته شده است- این نتیجه در مدل ساختاری تشریحی نیز مشهود است. در سطح بعدی جزء استکبارستیزی قرار دارد که بر همه اجزای سیستم به غیر از جزء هشتم تأثیر می‌گذارد، بنابراین ماهیت اقتصاد مقاومتی در نظام اسلامی به پذیرش استکبار و استکبارستیزی است که به سیستم اقتصاد مقاومتی روح و معنا می‌دهد.

در سطح اول مدل ساختاری تشریحی ارائه شده، جزء مقاومت اقتصادی قرار گرفته است. و در سطح قبلی از جزء اول، جزء تولید قرار گرفته است. این نشان می‌دهد که یکی از نشانه‌های اجرایی شدن کامل الگوی اقتصاد مقاومتی، مقاومت اقتصادی و تولید است؛ که در این سطح اول و دوم ماتریس اقتصاد مقاومتی قرار گرفته است. جزء عدالت در سطح سوم قرار سیستم قرار گرفته و بطور مستقیم بر سطح اول یعنی مقاومت اقتصادی تاثیر می‌گذارد.

- ۱) قرآن کریم
- ۲) نهج البلاغه
- ۳) آمدی عبدالواحد (۱۳۶۶)، **غررالحکم**، قم، دفتر تبلیغات اسلامی
- ۴) اسدی، علی (۱۳۹۳)، "نظام اقتصادی اسلام الگویی کامل از برای اقتصاد مقاومتی"، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، شماره ۵، صص ۲۵-۳۹
- ۵) ارژنگ، اردوان و مهدی دهقان سیمکانی (۱۳۹۳)، **پژوهشی در مبانی اخلاقی اقتصاد مقاومتی**، تهران، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه
- ۶) پایگاه حفظ و نشر آثار آیت‌ا... خامنه‌ای WWW.KHAMENEI.IR
- ۷) ابن ابی الحدید، عبدالحمید، (۱۳۸۳ق)، **شرح نهج البلاغه**، قم، اسماعیلیان
- ۸) ابن حزم، **الناسخ و المنسوخ فی القرآن الکریم**، چاپ عبدالغفار سلیمان بنداری، بیروت ۱۴۰۶/۱۹۸۶. به نقل از سایت دانشنامه حوزوی ویکی فقه
- ۹) امام عسکری، حسن بن علی (۱۴۰۹ق)، **التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسکری (ع)**، قم، مدرسه الإمام المهدی (عج)، چاپ اول
- ۱۰) بابازاده، بهزاد (۱۳۹۱)، **اقتصاد مقاومتی الگویی برای ملل مستضعف**، جهان نیوز، کد مطلب ۲۴۰۵۸۲
- ۱۱) برخوردار، محمدحسین (۱۳۹۴)، **مردمی شدن مقدمه مقاومتی شدن**، نشریه آینده نگر، شماره ۱۴، ص ۳۹
- ۱۲) پیرمه‌مجید (۱۳۸۶)، **اصول و مبانی سیستم سیستم مالی اسلامی**، دنیای اقتصاد، شناسه خبر ۷۰۹۴۹۳
- ۱۳) پیغامی، عادل (۱۳۹۲)، **درباره درون زایی اقتصادی اشتباه نکنیم**، khamenei.ir
- ۱۴) جهاد از نگاه قرآن ۴۰۰ آیه قرآن در رابطه با جهاد است، خبرگزاری بین المللی قرآن (ایکنا)، کد خبر: ۳۳۴۰۸۵۱
- ۱۵) داودی، پرویز و حسین صمصامی (۱۳۸۸)، **اقتصاد پول و بانکداری**، تهران، دانشگاه شهیدبهشتی
- ۱۶) درخشان، مسعود (۱۳۹۱)، **جزئیات ابعاد اقتصاد مقاومتی**، خبرگزاری فارس، شماره خبر ۱۳۹۱۰۲۲۸۰۰۰۵۰۲
- ۱۷) دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۳۴)، **ستیز با استکبار و مستکبران**، اصفهان، مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان
- ۱۸) رضوی، مهدی (۱۳۹۳)، **بانکداری اسلامی در ایران**، تهران، موسسه آموزش عالی بانکداری
- ۱۹) رضوی، مهدی (۱۳۸۲)، **اصول طراحی سیستم‌ها رویکرد مقابله با پیچیدگی**، تهران، دانشگاه شهیدبهشتی
- ۲۰) رضوی، مهدی (۱۳۶۷)، **طرح تحلیلی اقتصاد اسلامی**، مشهد، آستان قدس رضوی
- ۲۱) سایت دانشنامه مجازی اهل بیت ویکی شیعه
- ۲۲) سیف، اله‌مراد و مرتضی مرشدی (۱۳۹۵)، **"مفهوم شناسی اقتصاد مقاومتی"**، مجموعه مقالات کنگره ملی اقتصاد مقاومتی، انتشارات دانشگاه شهیدبهشتی، تهران، جلد اول
- ۲۳) شاه بابای آشتیانی، امین، **چرایی اقتصاد مردمی**، ماهنامه قرارگاه پدافند اقتصادی، شماره ۲۴، آبان ۱۳۹۵، صص ۱۵-۱۲
- ۲۴) شکوری، ابوالفضل (۱۳۹۴)، **فقه سیاسی در اسلام**، ویرایش دوم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم
- ۲۵) شیخ صدوق، **من لا یحضره الفقیه**، مکتب الصدوق، تهران
- ۲۶) صدر، سید محمدباقر (۱۳۶۰)، **اقتصاد ما**، جهاد سازندگی مشهد، مشهد، جلد دوم
- ۲۷) طالقانی، آیت‌اله سیدمحمد (۱۳۴۴)، **اسلام و مالکیت**، تهران، شرکت سهامی انتشار
- ۲۸) عبدالملکی، حجت اله (۱۳۹۳)، **اقتصاد مقاومتی درآمدی بر مبانی سیاست‌ها و مبانی عمل**، تهران، انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع) (سدید)
- ۲۹) قدیری اصل، باقر (۱۳۶۸)، **سیر اندیشه های اقتصادی**، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
- ۳۰) کریمی، مصطفی (۱۳۹۳)، **"ویژگی‌های کار و تولید در سیره امام علی (ع)"**، فصلنامه فرهنگ پژوهش، ش ۱۹، صص ۹-۲۴
- ۳۱) مرادعلیان، محمدجواد (۱۳۹۷)، **طراحی نقشه راه اقتصاد مقاومتی با رویکرد سیستمی و مدل‌سازی ساختاری تشریحی**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی، دانشگاه شهیدبهشتی
- ۳۲) مطهری، مرتضی (۱۳۶۹)، **بسیست گفتار**، تهران، صدرا
- ۳۳) معلمی، سیدمهدی (۱۳۹۱)، **"مفهوم و اصول اقتصاد مقاومتی در آموزه های اقتصاد اسلامی"**، اولین همایش اقتصاد مقاومتی، ص ۸
- ۳۴) موسوی یجنوردی، سید محمد (۱۴۰۱ق)، **قواعد فقهیه**، تهران، موسسه عروج
- ۳۵) نریمانی، میثم و حسین عسکری (۱۳۹۲)، **اقتصاد مقاومتی مبانی و راهبردها**، تهران، سازمان بسیج دانشجویی
- ۳۶) نعیم آبادی، غلامعلی (۱۳۹۳)، **مبانی دینی اقتصاد مقاومتی**، قم، رشید
- ۳۷) نهایندی، هوشنگ (۱۳۵۲)، **تاریخ مختصر عقاید اقتصادی**، تهران، انتشارات دانشگاه تهران

